

УДК: 004.8:34(4-672EU)
Bibliid 1451-3188, 23 (2024)
Год XXIII, бр. 87-88, стр. 308-328
Изворни научни рад
Рад примљен 15. 8. 2024. године
Рад одобрен 10. 9. 2024. године
DOI: https://doi.org/10.18485/iire_ez.2024.23.87_88.16

ПРЕДЛОГ ДИРЕКТИВЕ О ОДГОВОРНОСТИ ЗА ВЕШТАЧКУ ИНТЕЛИГЕНЦИЈУ

*Драгана ДАБИЋ**

Апстракт: Иако постоји велики број иницијатива, како на нивоу националних јурисдикција тако и на глобалном нивоу (предлози о међународним споразумима или оснивању међународног тела за надзор), до сада је само Европска унија (ЕУ) учинила иоле озбиљан покушај да грађане заштити од ризика повезаног са коришћењем система вештачке интелигенције. Европски акт о вештачкој интелигенцији ступио је на снагу 1. августа 2024. године. У дискусијама које су се водиле о његовој садржини, једна од главних критика била је усмерена на недостатак индивидуалних правних лекова. У међувремену, Европска комисија је сачинила нацрт Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију, чије су одредбе предмет овог рада. Предлог Директиве се разматра у целисти, како би се указало на значај предметне материје и пружио основа за даља истраживања. Из анализе произлази да, уколико садашњи текст Предлога Директиве не буде измењен, оштећени би се могао суочити са препрекама у доказивању постојања узрочно-последичне везе у причињеној штети, нарочито када су у питању системи вештачке интелигенције које Акт о вештачкој интелигенцији не класифкује као високоризичне. Правила о вануговорној грађанскоправној одговорности у вези са вештачком интелигенцијом остају на позицијама субјективне одговорности (одговорности по основу

* Институт за међународну политику и привреду, Београд. E-mail: ddabic@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6427-4244>.

Рад је настао у оквиру пројекта: „Србија и изазови у међународним односима 2024. године”, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2024. године.

кривице) како би се олакшала позиција оштећених лица. Такав приступ је потврђен и кроз фазни поступак имплементације Предлога Директиве, јер је тек у другој фази пројектована могућност да се пређе са субјективне на објективну одговорност за штету.

Кључне речи: ЕУ, Предлог Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију, Европски акт о вештачкој интелигенцији, вануговорна грађанска одговорност за штету, регулаторни оквир.

1) УВОД

Уредба ЕУ о утврђивању усклађених правила о вештачкој интелигенцији (а која се углавном наводи као Европски акт о вештачкој интелигенцији), после године преговора и уобличавања правног текста, 1. августа 2024. године ступила је на правну снагу. Реч је о првом свеобухватном покушају у свету да се успостави регулаторни оквир за безбедну примену технологије вештачке интелигенције. Тек што је Европски акт о вештачкој интелигенцији и званично постао важећи, увелико се расправља, како о његовим преимућствима тако и о slabим тачкама.¹ Већ се предлажу и реформске мере. Следеће предности су се издвојиле: правно обавезујући карактер, екстратериторијалност, приступ заснован на ризику, институционалне иновације (успостављање Канцеларије за вештачку интелигенцију), јавно доступна евиденција и базе података за системе вештачке интелигенције итд. Као главне слабости, у овој раној фази, уочене су следеће: упитна ефикасност предвиђених механизма примене, надзора и контроле, одсуство процедуралних права и правних лекова, неадекватна заштита радних права, институционалне нејасноће, потенцијални проблеми у вези са финансирањем и недовољно особља итд. Предлози за реформу, између осталог, укључују: јачање демократске одговорности и судског надзора, увођење жалбеног поступка и механизма за обештећење за оштећене (жртве), укључивање представника радника у преговарачки процес и веће учешће цивилног друштва наспрам комерцијалних интереса, гарантовање политичке независности Канцеларије за вештачку

¹ Одредбе које се односе на забрану система вештачке интелигенције за које се сматра да представљају неприхватљив ризик примењиваће се по протеку шест месеци, док ће се правила за тзв. моделе вештачке интелигенције опште намене почети да се примењују након 12 месеци. Ипак, већина других правила Акта о вештачкој интелигенцији почеће да се примењују до августа 2026. године – дакле две године по ступању на снагу Уредбе.

интелигенцију, адекватно оспособљавање органа за надзор над тржиштем да врше нове функције.² Иако је главни циљ Европског акта о вештачкој интелигенцији заштита основних права, недостају му правни лекови помоћу којих појединци могу захтевати обештећење за кршење прописа.³ Различите врсте производа и услуга на тржишту увелико почивају на системима вештачке интелигенције, који ни у ком случају нису имуни на грешке и могу имати безбедносне пропусте. Такви производи и услуге могу причинити штету и отворити питање одговорности за тако насталу штету. Предлог Директиве о прилагођавању правила о вануговорној грађанскоправној одговорности у вези са вештачком интелигенцијом (у даљем тексту: Предлог Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију), из септембра 2022. године, настоји да својим решењима у оквирима права и етике пружи неке од одговора на питања отворена у случајевима када се остваре ризици повезани са употребом система вештачке интелигенције. У овом раду Предлог Директиве се разматра у целости, како би се указало на значај предметне материје и пружила основа за даља истраживања.

Грађанска одговорност претпоставља имовинску одговорност за учињени грађански деликт, чије се последице огледају у проузроковању штете, због чега се још назива одговорност за штету, материјална или имовинска одговорност. Извор обавезе вануговорне одговорности се налази у прописима. Кључна питања вануговорне одговорности за штету у контексту вештачке интелигенције су: правила о објективној одговорности оператера, правила о максималној висини накнаде штете, обиму (обрачуну) накнаде и роковима застарелости.⁴ Искористивши могућности које му је Лисабонски уговор ставио на располагање, Европски парламент је 20. октобра 2020. године донео Резолуцију о препорукама Комисији о систему грађанскоправне одговорности за вештачку интелигенцију.⁵ Европарламентарци су

² Драгана Дабић, „Предлог регулаторног оквира ЕУ о вештачкој интелигенцији”, *Европско законодавство*, 86/2024, стр. 195–216.

³ *Ibid.*, стр. 210.

⁴ Славко Ђорђевић, „Кратак осврт на Предлог Уредбе о одговорности за употребу система вештачке интелигенције од 20. октобра 2020. године”, у: *Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ*, Крагујевац, 2022, стр. 470.

⁵ Одредба чл. 225. Уговора о функционисању ЕУ (УФЕУ) гласи: „Европски парламент може, већином од укупног броја својих чланова, затражити да Комисија поднесе предлог у вези са питањима за која сматра да их је потребно елаборирати актом

желели да готово у потпуности хармонизују правила о одговорности оператера за системе вештачке интелигенције високог ризика, тако да су у текст унели једнообразна правила за готово сва кључна питања вануговорне одговорности за штету,⁶ док актуелни Предлог Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију чини то у нешто ограниченијој мери. Приликом анализе садржине Предлога Директиве, у раду ћемо на појединим местима упућивати на решења из напред поменуто Резолуције Европског парламента, с циљем да упоредимо, само условно узето „максималистички” приступ Европског парламента питањима вануговорне грађанске одговорности у вези са вештачком интелигенцијом, и потоњи „минималистички” приступ Комисије приликом израде Предлога Директиве.

2) МЕРЕ ЕУ

У Белој књизи о вештачкој интелигенцији из 2020. године, Комисија се обавезала да ће подстицати увођење вештачке интелигенције и сузбијати ризике повезане са неким њеним употребама подстицањем изврности и изградње поверења.⁷ Такође, у Извештају о одговорности за вештачку интелигенцију, приложеног Белој књизи, Комисија је утврдила посебне изазове које вештачка интелигенција представља за постојећа правила о одговорности. Даље, Европски парламент је крајем 2020. године донео напред већ поменуто законодавну резолуцију о властитој иницијативи у складу са чл. 225. (УФЕУ), којом се од Комисије тражи да донесе предлог система грађанскоправне одговорности за вештачку интелигенцију на основу чл. 114. УФЕУ-а.⁸ Предлог Директиве представља део ширег концепта мера за увођење вештачке интелигенције на нивоу Уније. Реализација овог концепта претпоставља три комплементарна подручја: доношење Уредбе ЕУ којом би се регулисао систем вештачке интелигенције (Акт о вештачкој

Уније ради спровођења ових уговора. Уколико Комисија не прихвати овај предлог, она о својим разлозима обавештава Европски парламент”.

⁶ Славко Ђорђевић, *op. cit.*, стр. 470.

⁷ “White Paper on Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust”, European Commission, COM(2020) 65 final, 2020.

⁸ “European Parliament resolution of 20 October 2020 with recommendations to the Commission on a civil liability regime for artificial intelligence (2020/2014(INL))”, OJ C 404/107.

интелигенцији); ревизија секторских и хоризонталних правних правила о безбедности производа у контексту новодонетих прописа о вештачкој интелигенцији; доношење Директиве ЕУ којом би се регулисало питања одговорности повезаних са системом вештачке интелигенције (Директива о одговорности за вештачку интелигенцију).^{9, 10} Намера је успоставити аутономан нормативни оквир на нивоу Уније, јер постојећи правни оквир и стандарди о одговорности за штету нису довољни и адекватни за одговорност за штету проузрокованом системима вештачке интелигенције. Једна је од најважнијих функција правила о грађанскоправној одговорности је осигурати да лица која претрпе штету могу тражити њену накнаду. У Повељи ЕУ о основним правима наводи се да правна правила која јамче делотворну накнаду штете за жртве доприносе обезбеђењу права на делотворан правни лек и на поштено суђење.¹¹ Њима се уједно потенцијално одговорним особама пружа подстицај да спрече настанак штете како би избегле одговорност.

3) ПРАВНИ ОСНОВ, НАЧЕЛА СУПСИДИЈАРНОСТИ И ПРОПОРЦИОНАЛНОСТИ

Правни основ за доношење Предлога Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију пронађен је у одредбама чл. 114. Уговора о функционисању ЕУ (УФЕУ), где се, између осталог, каже да: „Европски парламент и Савет, одлучујући у складу са редовном законском процедуром и после консултовања Економског и социјалног комитета, доносе мере у вези са приближавањем законских, управних и

⁹ “Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on Artificial Intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act)”, *OJ L*, 12.7.2024.

¹⁰ Израда Предлога директиве ишла је у пакету са предлогом ревизије Директиве 85/374/ЕЕЗ о одговорности за производе, а све у циљу прилагођавања и усклађивања њихових правила о одговорности дигиталном времену и вештачкој интелигенцији.

¹¹ У чл. 47. Повеље се, између осталог, наводи: „Свако коме су повређена права и слободе загарантоване правом Уније има право на делотворан правни лек (...)”. European Union, “Charter of the Fundamental Rights of the European Union”, *OJ C*, 202/389, 7.6.2016.

административних одредби држава чланица које имају за циљ успостављање и функционисање унутрашњег тржишта”. Исти правни основ имала је и Уредба о вештачкој интелигенцији која је недавно ступила на снагу. Циљ досезања заокруженог и функционалног заједничког тржишта константно пружа уверљиве поводе за реформу и трансформацију система – за функционалну надоградњу и/или побољшање заједничких институција и политика – што све без изузетка води ка „више Европе”.¹² У блиској вези са овим су и начела супсидијарности и пропорционалности, уведена у право ЕУ како би се осигурала равнотежа између овлашћења Уније, с једне стране, и овлашћења држава чланица, с друге стране, као и да би се гарантовало да институције Уније делују само у случајевима у којима је заиста потребно и оправдано, на начин који је примерен (пропорционалан) постављеним циљевима. У начелу, може се закључити да је у случају Предлога Директиве о вештачкој интелигенцији начело супсидијарности уважено. Наиме, применом начела супсидијарности на питање вануговорне грађанске одговорности обезбеђује се доследан минимални ниво заштите за све жртве, појединце и предузећа, као и доследан подстицај за спречавање штете и обезбеђење одговорности.¹³ Усвајањем предметне директиве била би уведена усаглашена правила о грађанској одговорности за вештачку интелигенцију на нивоу ЕУ, чиме би се побољшали услови за увођење и развој технологије вештачке интелигенције на унутрашњем тржишту, предупредила расцепканост правила на нивоу држава чланица и повећала правна сигурност. „Добављачи, оператери и корисници система вештачке интелигенције, с једне стране, и оштећена лица с друге стране, без усаглашених правила ЕУ за накнаду штете проузроковане системима вештачке интелигенције, били би суочени са 27 различитих система одговорности, што би довело до различитих нивоа заштите и нарушавања тржишне конкуренције међу предузећима из различитих држава чланица”.¹⁴ Имајућу у виду начело пропорционалности, усаглашена правила у Предлогу Директиве креирана су на темељу фазног приступа. Како образлаже законодавац, у првој фази циљеви се

¹² Драгана Дабић, „Оснивање Канцеларије европског јавног тужиоца – рађање новог утицајног актера у европском систему управљања на више нивоа?”, *Европско законодавство*, 70/2019, стр. 45.

¹³ Образложење, уз Предлог Директиве, стр. 6.

¹⁴ *Ibid.*

постижу „минимално инвазивним приступом”, док друга фаза укључује поновну процену потребе за „строжим или опсежнијим мерама”.¹⁵ Прва фаза претпоставља мере повезане с теретом доказивања. Заснива се на два материјална услова одговорности који постоје у државама чланицама – узрочности и кривици. Усмерена је на мере повезане са доказивањем и тиме жртвама обезбеђује једнаки ниво заштите, као у случајевима који не укључују системе вештачке интелигенције. Осим тога, од инструмената доступних у државама чланицама за умањење терета доказивања (објективна одговорност, пребацавање терета доказивања или умањења терета доказивања у облику необоривих или оборивих претпоставки), за Предлог Директиве су одабране обориве претпоставке као инструмент којим се у најмањем обиму интервенише. Намера је била успоставити равнотежу интереса између тужиоца и туженог. Важно је истаћи да правила Предлога Директиве не доводе до пребацавања терета доказивања, а све како се добављачи, оператори и корисници система вештачке интелигенције не би изложили већем ризику од одговорности, што би могло да угрози иновације и доведе до смањења употребе производа и услуга који се заснивају на вештачкој интелигенцији.¹⁶ Могуће, као покушај да умањи критике да је дат примат интересима пословне заједнице, европски законодавац предвиђа да се у другој фази, при процени резултата прве фазе на заштити жртава, у обзир узму будућа технолошка, регулаторна и правосудна кретања, када се буде поново процењивала потреба за усклађивањем других елемената захтева за накнаду штете или других инструмената повезаних са одштетним захтевима, укључујући ситуације у којима би објективна одговорност била примеренија, уз евентуалну уградњу обавезног осигурања од одговорности.¹⁷ С друге стране, Европски парламнет је заступао становиште о објективној одговорности у контексту вештачке интелигенције.¹⁸ Ово би значило

¹⁵ *Ibid.*, стр. 7.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Заступници објективне одговорности, у навођењу аргумената у прилог те одговорности, истакли су да треба да буде заснована на стварном ризику и указали да одговорност за штету не може бити заснована једино на кривици. С друге стране, и заступници субјективне одговорности показали су колика је корист од начела по коме се одговара по основу кривице и до каквих би неправичности могло доћи кад би начело објективне одговорности било проглашено за једини основ грађанске

да би програмери (девелопери) и оператери вештачке интелигенције били одговорни за штету коју је проузроковао систем, без обзира да ли су поступали намерно или не.¹⁹ У измењеним (гео)политичким условима и нараслим амбицијама челника Уније, наведена начела преузета из федералних система власти добијају на значају, односно њихово доследно поштовање приликом развоја и имплементације европског законодавства служи као брана даљој централизацији. Ово је важно нагласити из разлога што је у многим областима деловања ЕУ приметна (зло)употреба заједничког тржишта као најшире прихваћеног достигнућа европске интеграције. Његово заокруживање, прецизније константна надградња постаје изговор за даље јачање наддржавних одлика система уривања ЕУ у одсуству формалног преноса надлежности. Теоретичари европских студија увелико дискутују о последицама геоекономског заокрета и инструментализацији јединственог европског тржишта.²⁰

4) СВРХА

Многи економисти верују да ће генеративна вештачка интелигенција подстаћи глобалну социо-економску револуцију. Међутим, да би се економска трансформација догодила, компаније морају да буду спремне да уложе много у аутоматизацију, нови софтвер, комуникације, опрему и фабрике, као предуслове за укључивање

одговорности. Расправе у правној теорији довеле су до помирљивог става да у савременим условима ниједно од поменутих начела не може бити безрезервно и без последица проглашено за једини основ одговорности за штету, и да раније сви случајеви обавезе накнаде штете нису били засновани на једном начелу одговорности. Због тога, сви случајеви проузроковања штете не могу се третирати подједнако, јер околности у којима долази до настанка штете тако су различите да појединим групама случајева треба приступити сасвим различито. Због тога у савременом праву има места примени и субјективне и објективне одговорности, с тим да ниједна не може бити узета као општа и примењена у свим случајевима за основ одговорности за проузроковану штету. Видети: Михаило Константиновић, „Основ одговорности за проузроковану штету”, *Правни живот*, бр. 9–10/1992, стр. 1153–1154.

¹⁹ „Ко је одговоран? Утврђивање одговорности у доба вештачке интелигенције”, Gecić Law. Интернет: <https://www.geciclaw.com/sr/ko-je-odgovoran-utvrdivanje-odgovornosti-u-doba-vestacke-inteligencije/>, 1.8.2024.

²⁰ “The Geoeconomic Turn of the Single European Market”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 62, Issue 4.

модела вештачке интелигенције у производни процес. С друге стране, у анкети спроведеној од стране Ipsos-а 2020. године, а на коју се Европска комисија позива, европска предузећа су се изјаснила да је за њих одговорност једна од трију највећих препрека за употребу вештачке интелигенције.²¹ Доношење Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију омогућило би примену усаглашених правних правила о вануговорној грађанској одговорности у вези са вештачком интелигенцијом на нивоу ЕУ, чиме би се побољшали услови за увођење и развој технологија вештачке интелигенције на унутрашњем тржишту, спречила расцепканост правила на нивоу држава чланица и повећала правна сигурност. Циљ Предлога Директиве огледа се у доприносу увођења у праксу поуздане вештачке интелигенције, ради искоришћавања њених предности за унутрашње тржиште Уније. Тај циљ се може постићи само обезбеђењем једнаке заштите за жртве штете проузроковане вештачком интелигенцијом, као и за жртве штете проузроковане било којом другом врстом производа. Тиме би истовремено требало да се умањи и правна несигурност за предузећа која развијају и употребљавају вештачку интелигенцију, као и да се предупреди „правна расцепканост” која би настала услед самосталних прилагођавања националних правила држава чланица о грађанској одговорности специфичностима система вештачке интелигенције. Настоји се изградити поверење у вештачку интелигенцију, не би ли се европска предузећа одлучила на њену даљу примену.

Дакле, сврха Предлога Директиве огледа се у побољшању функционисања унутрашњег тржишта Уније на основу јединствених захтева за одређене аспекте вануговорне грађанске одговорности за штету проузроковану деловањем система вештачке интелигенције. Такође, њеним доношењем се приватно право прилагођава потребама преласка на дигиталну привреду.

5) САДРЖАЈ

У структуралном смислу, Предлог Директиве има обимну преамбулу, која садржи 33 тачке и нормативни део од укупно 9 чланова. У

²¹ Поменута предузећа која су планирала да уведу вештачку интелигенцију али то још увек нису учинила, била су става да је за њих одговорност најважнија спољна препрека (43%). Видети: “Content and Technology, European enterprise survey on the use of technologies based on artificial intelligence”, Final report, European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Publications Office, 2020.

садржинском смислу, њоме се уређују само поједина питања о вануговорној грађанској одговорности у вези са вештачком интелигенцијом, по основу кривице. Да би правилно разумели садржину и циљеве Предлога Директиве, нужно је уочити да она не креира и не усклађује целокупна правила о вануговорној грађанској одговорности у области вештачке интелигенције на нивоу Уније, већ само поједина и тачно одређена. Одатле, на питања која нису била предмет усклађивања Предлогом Директиве, на њих ће се за ову врсту одговорности за штету примењивати национална права држава чланица, укључујући и питање утврђивања кривице. Како произлази из преамбуле, национални системи грађанске одговорности имају обавезу „дужне пажње”, а притом се у њима као стандард понашања примењују различите примене „начела деловања разумног лица”, чиме се обезбеђује и безбедан рад система вештачке интелигенције из разлога да се спречи nanoшење штете признатим правним интересима. Одредбама члана 1. Предлога Директиве уређују се њен предмет и подручје примене. Као што је напред назначено, предмет Предлога Директиве су „прилагођена правила вануговорне грађанске одговорности у вези са вештачком интелигенцијом”, са сврхом побољшања функционисања унутрашњег тржишта кроз утврђивање јединствених захтева за накнаду штете по основу кривице (намерно, непажњом или пропустом) и прилагођавања приватног (грађанског) права потребама преласка на дигиталну привреду. Заједничка правила за потребе вануговорног грађанскоправног захтева за накнаду штете, утврђена у Предлогу Директиве су двојака: прва се тичу откривања доказа о високоризичним системима вештачке интелигенције у циљу да се тужиоцу омогући да поткрепи свој захтев на основу кривице; друга се односе на терет доказивања на основу кривице код захтева који се подносе националним судовима за накнаду штете проузроковане системом вештачке интелигенције. Предложена правна правила не могу бити предмет ретроактивне примене. Биће предмет будуће примене на вануговорне грађанскоправне захтеве за накнаду штете по основу кривице, ако је штета коју је проузроковао систем вештачке интелигенције настала након њиховог доношења, још ближе, по протеклу остављеног рока за њихову имплементацију у националне системе држава чланица. Предложена правила искључују могућност њиховог протезања, односно примене на кривичну одговорност. Међутим, могу се примењивати на одговорност државе и државних органа као субјектата обавеза које су прописане у Акту о вештачкој интелигенцији. Предлогом Директиве је искључено да њена правила утичу на: правила права Уније

којима се уређују услови одговорности у области превоза; права која оштећено лице може имати на основу националних прописа којима се спроводи Директива 85/374/ЕЕЗ; изузећа од одговорности и обавезе дужне пажње утврђене Актом о дигиталним услугама; и национална правила којима се одређује која страна сноси терет доказивања, који је степен сигурности потребан у погледу стандарда доказивања, или како се дефинише кривица. У вези са подручјем примене Предлога Директиве, државама чланицама је остављена могућност за доношење или задржавање националних правила која тужиоцима олакшавају поткрепљивање вануговорног грађанскоправног захтева за накнаду штете проузроковане системом вештачке интелигенције, под условом да су та правила у складу са правом Уније.²²

У члану 2. Предлога Директиве садржане су дефиниције које су у функцији разумевања и примене њене садржине. Реч је о две врсте дефиниција појмова и израза од значаја за предметну материју. За прву групу појмова и израза („систем вештачке интелигенције”, „високоризични систем вештачке интелигенције”, „добављач” и „корисник”) утврђено је да су дефинисани у Акту о вештачкој интелигенцији, а да је предвиђена њихова примена и за потребе Предлога Директиве. Тиме се обезбеђује усклађеност са Актом о вештачкој интелигенцији. Друга група појмова и израза („захтев за накнаду штете”, „тужилац”, „потенцијални тужилац”, „тужени” и „обавеза дужне пажње”) дефинисана је Предлогом Директиве и примењују се за њене потребе. У члану 3. Предлога Директиве садржане су одредбе о „откривању доказа и оборивој претпоставци непоштовања обавеза” за потребе вануговорне грађанске одговорности у вези са вештачком интелигенцијом. Предвиђено је да су државе чланице дужне да обезбеде да су национални судови овлашћени да затраже од добављача, лица које подлеже обавезама добављача или корисника, откривање доказа којима располажу о одређеном високоризичном систему вештачке интелигенције за који се сумња да је проузроковао штету. Захтев се подноси суду од стране тужиоца или потенцијалног тужиоца, под условом да је претходно поднети захтев одбијен, а којим је затражио од добављача, лица које подлеже обавезама добављача или корисника, да открију релевантне доказе. Под тужиоцем се подводи (физичко или правно) лице које подноси захтев за накнаду штете на основу следећег: оштећено је излазним резултатом или недостатком резултата система

²² Предлог Директиве, чл. 1. став 4.

вештачке интелигенције, ако је такав резултат требало да буде произведен; наследило је или је на њега суброгацијом пренето право оштећеног лица на основу закона или уговора; или делује у име једног или више оштећених лица у складу са правом Уније или националним правом.²³ Потенцијални тужилац је физичко или правно лице које разматра подношење захтева за накнаду штете, али га још увек није поднело. У прилог поднетог захтева за откривање доказа од потенцијалног тужиоца се захтева да изнесе чињенице и доказе доступне за доказивање утемељености свог захтева за накнаду штете. У контексту захтева за накнаду штете, национални суд је овлашћен да добављачу, лицу које подлеже обавезама добављача или кориснику, наложи откривање доказа само уколико је тужилац предузео све сразмерне кораке да прикупи релевантне доказе од туженог. Државе чланице су дужне да обезбеде, на основу Предлога Директиве, да су национални судови овлашћени да на захтев тужиоца одреде посебне мере за чување откривених доказа. Национални судови су ограничени у откривању и чувању доказа на оно што је нужно и сразмерно како би се поткрепио захтев или могући захтев за накнаду штете.

У поступку утврђивања да ли је налог за откривање или чување доказа сразмеран, национални судови ће узети у обзир легитимне интересе свих страна, укључујући релевантне треће стране, нарочито у вези са заштитом пословних тајни (у смислу члана 2. става 1. Директиве ЕУ 2016/943) и поверљивих информација, као што су информације које се односе на јавну и националну безбедност. Уколико је наложено откривање пословне тајне или наводне пословне тајне коју је суд утврдио као поверљиву (у смислу чл. 9. става 1. Директиве ЕУ 2016/943), државе чланице су дужне да обезбеде да су национални судови овлашћени, на прописно образложен захтев странке или на властиту иницијативу, да предузму мере потребне за очување поверљивости, ако се ти докази употребљавају или се на њих упућује у судском поступку. Такође, државе чланице су дужне да обезбеде и да лице којем је наложено откривање или чување доказа има приступ процесним правним средствима против таквих налога. Уколико тужени у захтеву за накнаду штете не поступи у складу са налогом

²³ Исплата са суброгацијом је такав правни посао у коме треће лице, које се назива платаци (исплатилац), врши исплату дужниковог дуга повериоцу, што му омогућава да ступи на место повериоца и да постане нови дужников поверилац. У овом правном послу мења се поверилац.

националног суда за откривање или чување доказа којима располаже, национални суд претпоставља да тужени није испунио релевантну обавезу дужне пажње. Тужени се дефинише као (физичко или правно) лице против кога је поднет захтев за накнаду штете и загарантовано му је право на обарање наведене претпоставке. У напред анализираној одредби Предлогом Директиве уведена је претпоставка непоштовања обавезе дужне пажње. Наведени израз је дефинисан чл. 2. Предлога Директиве и под њим се подразумевају „обавезна правила понашања утврђена националним правом или правом Уније како би се избегао штетан учинак на правне интересе признате на националном нивоу или нивоу права Уније, укључујући живот, телесни интегритет, својину и заштиту основних права”. У одредбама члана 4. Предлога Директиве садржане су одредбе о „оборивој претпоставци о постојању узрочно-последичне везе у случају кривице”. То је ситуација када је штета проузрокована системима вештачке интелигенције. Предметна Директива је својим усаглашеним правилима поставила за циљ да пружи ефективну основу за постављање захтева за накнаду штете у случају кривице која долази из неоштовања обавезе дужне пажње, у складу са правом Уније или националним правом. Због специфичности и комплексности технологије, односно система вештачке интелигенције који проузрокују штету, тужиоцима није нимало лако да у пракси утврде узрочно-последичну везу између неоштовања обавезе дужне пажње и излазног резултата или недостатка резултата система вештачке интелигенције.²⁴ Због тога је у Предлогу дитективе конструисана оборива претпоставка о постојању такве узрочно-последичне везе у корист оштећеног (жртве), као најмање захтевна мера у поступку правичне накнаде штете. На поднети захтев,

²⁴ О специфичностима и комплексности технологије вештачке интелигенције нашироко се дискутује. Иако вештачка интелигенција дели атрибуте неких регулисаних производа, услуга, технологија и ентитета, она се од њих разликује на суштински начин. Она нема свој у потпуности дефинисан концептуални и правни оквир. Вештачка интелигенције тражи сопствену и својствену етику – ону која одражава не само природу технологије, већ и изазове које она поставља човечанству. Видети: Henry Kissinger, Eric Schmidt, Daniel Huttenlocher, *The Age of AI: and our human future*, John Murray, London, 2024, p. 217: Брзи развој технологије вештачке интелигенције, њена широка и лака доступност (која би у догледно време могла прерасти у свеприсутност), те променљива и прилагодљива природа технологије и недовољна транспарентност у манипулацији подацима којима се „храни”, скупа је чине другачијом од свих претходних технологија и захтеваће

национални судови су дужни да у поступку примене правила о одговорности пођу од претпоставке постојања узрочно-последичне везе између кривице туженог и излазног резултата или недостатка резултата система вештачке интелигенције, под условом да се кумулативно испуне следећа три захтевана услова: тужилац је доказао или је суд претпоставио кривицу туженог (или лица за чије је понашање тужени одговоран), а по основу непоштовања обавезе дужне пажње утврђене у праву Уније или националном праву, који су непосредно намењени заштити од настале штете; да се на основу околности случаја може сматрати разумно вероватним да је кривица утицала на излазни резултат система вештачке интелигенције или на њихов недостатак; и, да је тужилац доказао да су излазни резултати или недостатак резултата система вештачке интелигенције проузроковали штету. На основу извршене анализе захтеваних услова, треба констатовати да се првим условом захтева од тужиоца да докаже кривицу туженог или да суд претпостави кривицу на основу непоштовања судског налога за откривање или чување доказа (у складу са чл. 3 ставом 5 Предлога Директиве). Други кумулативни услов огледа се у претпоставци постојања узрочно-последичне везе која је примерена само ако се може узети као вероватно да је предметна кривица утицала на излазни резултат система вештачке интелигенције или на недостатак истог, а што се процењује на основу општих околности сваког конкретног случаја. Трећи захтевани кумулативни услов тиче се обавезе тужиоца, који мора да докаже да је систем вештачке интелигенције, односно његов излазни резултат или његов недостатак проузроковао штету тужиоцу. У Предлогу Директиве у наставку се регулишу два случаја подношења тужбе за накнаду штете. Први, када се тужба подноси против добављача или лица које подлеже обавезама добављача и, други, када се тужба подноси против корисника система вештачке интелигенције. У оба случаја примењују се одговарајуће одредбе и захтевани услови из Акта о вештачкој

додатне и могуће *sui generis* облике правне регулације. Притом, контрола њеног ширења углавном није у рукама држава, већ неколицине светских компанија. Видети: Драгана Дабић, „Предлози за успостављање регулаторног оквира вештачке интелигенције на међународном плану”, у: *Динамика савременог правног поретка*, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Институт за упоредно право, 2024, стр. 175.

интелигенцији. У првом случају, када је поднет тужбени захтев за накнаду штете против добављача високоризичних система вештачке интелигенције, или лица која подлежу обавезама добављача, први услов постављен тужиоцу у предметној директиви сматраће се испуњеним само ако је подносилац притужбе доказао да добављач или, зависно од случаја, лице које подлеже обавезама добављача нису испунили било који од пет утврђених захтева, а узимајући у обзир предузете кораке и резултате система управљања ризиком у складу са Актом о вештачкој интелигенцији. Реч је о следећих пет захтева: да систем вештачке интелигенције који користи технике које укључују учење модела уз помоћ података није развијен на основу скупова података за учење, валидацију и тестирање који испуњавају прописане критеријуме квалитета; да систем вештачке интелигенције није пројектован и развијен тако да испуњава захтеве транспарентности; да систем вештачке интелигенције није пројектован и развијен тако да га појединци могу делотворно надзирати током употребе; да систем вештачке интелигенције није пројектован и развијен тако да има одговарајући ниво тачности, отпорности и сајбер безбедности с обзиром на намену; да нису одмах предузете потребне корективне мере како би се систем вештачке интелигенције ускладио са обавезама из Акта о вештачкој интелигенцији, или како би се према потреби систем повукао или спровео његов повраћај.

У другом случају (према горе наведеној подели), када је поднет тужбени захтев за накнаду штете против корисника високоризичног система вештачке интелигенције, који подлеже постављеним захтевима у Акту о вештачкој интелигенцији, тужилац мора да докаже постојање два постављена услова: да корисник није испунио своје обавезе употребе или праћења система вештачке интелигенције у складу са приложеним упутствима за употребу или обавезу да према потреби обустави или прекине његову употребу; да је корисник изложио систем вештачке интелигенције улазним подацима под својом контролом, а који нису релевантни с обзиром на намену система. У Предлог Директиве је уврштен изузетак од основног правила за тужиоца о претпоставци постојања узрочно-последичне везе у причињеној штети. Наиме, национални суд је овлашћен да не примењује претпоставку постојања узрочно-последичне везе између кривице туженог и излазног резултата или недостатка резултата система вештачке интелигенције у случају поднетог захтева за накнаду штете који је у вези са високоризичним системом вештачке интелигенције, под условом да тужени докаже да су

тужиоцу разумно доступни довољни докази и стручност за доказивање узрочно-последичне везе.²⁵ У вези са претпоставком постојања узрочно-последичне везе, Предлогом Директиве туженом је дато право да обара ову претпоставку.²⁶ Предлогом Директиве регулишу се још две ситуације везане за претпоставку постојања узрочно-последичне везе у корист тужиоца. У случају захтева за накнаду штете који се односе на систем вештачке интелигенције који није високоризичан, претпоставка постојања узрочно-последичне везе за тужиоца примењује се само ако национални суд сматра да је тужиоцу претерано тешко да докаже постојање узрочно-последичне везе.²⁷ У другом случају захтева за накнаду штете против туженог који се користио системом вештачке интелигенције у оквиру нарочите професионалне делатности, претпоставка постојања узрочно-последичне везе примењује се само ако је тужени битно утицао на услове рада система вештачке интелигенције, или ако је био обавезан и у могућности да утврди услове рада тог система, али то није учинио.²⁸ У члану 5. Предлога Директиве садржане су одредбе о њеној „евалуацији и циљаном преиспитивању”. Комисија има обавезу да у предложеном року од пет година, после завршетка периода имплементације (преношења), преиспитује примену предметне директиве у пракси и да подноси извештај Европском парламенту, Савету и Европском економском и социјалном савету, који према потреби може бити пропраћен законодавним предлогом. Комисија у изради извештаја има обавезу да испитује ефекте одредаба о „откривању доказа и оборивој претпоставци непоштовања обавеза” и „оборивој претпоставци о постојању узрочно-последичне везе у случају кривице”, као и на постизање циљева предметне директиве. Конкретније, Комисија би у извештају требало да да оцелу о примерености правила о одговорности без кривице за потраживања према операторима одређених система вештачке интелигенције, под условом да већ нису обухваћена другим правилима Уније о одговорности; али и о потреби за увођењем категорије обавезног осигурања, притом посебно узимајући у обзир учинак на увођење и прихватање система вештачке интелигенције за мала и средња предузећа. Такође, Комисија има обавезу да успостави

²⁵ Предлог Директиве, чл. 4. став 4.

²⁶ Предлог Директиве, чл. 4. став 7.

²⁷ Предлог Директиве, чл. 4. став 5.

²⁸ Предлог Директиве, чл. 4. став 6.

програм праћења за припрему извештаја у којем се утврђује како ће се и у којим временским интервалима прикупљати подаци и други потребни докази. Комисија ће у програму навести мере које ће предузети државе чланице у поступку прикупљања и анализе података и других доказа. За државе чланице успостављена је обавеза да достављају релевантне податке и доказе у предложеним роковима: први извештај до 31. децембра по протеку пуне друге године по завршетку периода имплементације, а следећа три извештаја до краја сваке следеће године.

Програм праћења је успостављен да би се Комисији пружиле информације о инцидентима повезаним са системима вештачке интелигенције. Преиспитавање правних решења из Предлога Директиве послужиће за процену да ли је потребно уводити додатне мере – систем објективне одговорности и/или обавезно осигурање од одговорности. Као што је напред истакнуто, правна правила Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију креирана су у фазном приступу њиховог доношења и примене. Прва фаза претпоставља мере повезане с теретом доказивања како би се решили утврђени проблеми повезани са вештачком интелигенцијом. У другој фази, у концепцијском смислу, обезбеђује се да се при процени резултата прве фазе на заштити оштећених („жртва“) и увођења вештачке интелигенције у обзир узму будућа технолошка, регулаторна и правосудна кретања када се буде поново процењивала потреба за усклађивањем других елемената захтева за накнаду штете или других алата повезаних са одштетним захтевима – објективна одговорност (одговорност без кривице) уз евентуалну уградњу обавезног осигурања од одговорности.²⁹ Поређења ради, горе поменута Резолуција Европског парламента из 2020. године предлагала је обавезни осигуравајући механизам (шему) за оператере високоризичних система вештачке интелигенције, а сугерисано је и креирање фонда за покривање штете у случајевима где је одговорна страна непозната или несолвентна. Као што се могло видети, Предлог Директиве из 2022. године следи другачији приступ. Фокусира се на хармонизацију правила у вези са одговорношћу за вештачку интелигенцију и олакшавање приступа накнади посредством правних средстава. Даље, члан 6. Предлога Директиве односи се на измену Директиве (ЕУ) 2020/1828 о представничким тужбама за заштиту

²⁹ Објективна одговорност је одговорност без кривице. То је одговорност за штету од опасне ствари или опасне делатности. Она постоји, јер постоји узрочна веза између штете која је настала и опасне ствари или опасне делатности.

колективних интереса потрошача. Одредбама члана 7. Предлога Директиве уређују се питања њене имплементације у национална законодавства земаља чланица. Намеће им се обавеза доношења закона и других прописа потребних за усаглашавање са одредбама предметне директиве, а најкасније две године након њеног ступања на снагу. Утврђена је обавеза за државе чланице да Комисији доставе текст главних одредаба националног права које доносе у области на коју се односи предметна директива. Одредбом члана 8. Предлога Директиве предвиђено је њено ступање на снагу – двадесетог дана од дана њеног објављивања у *Службеном листу ЕУ*, док је одредбом члана 9. Предлога Директиве уређено питање ко су њени адресати. Она ће бити упућена државама чланицама ради имплементације њених правних решења. У литератури су издвојени неки од недостатака Предлога Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију. Тако, истакнуто је да одсуство јасних дефиниција за одређене кључне концепте, који се тумаче на основу националних закона и подложни су дискрецији домаћих судија, може довести до потенцијалног ризика од дивергентних приступа у регулацији предметне материје.³⁰ Такође, док је поменута Резолуција Европског парламента из 2020. године имала за циљ стварање новог свеобухватног и знатно амбициознијег законодавног оквира са строжим (потенцијално рестриктивним мерама о одговорности), Предлог Директиве из 2022. године одликује се инкременталним приступом, тражећи хармонизацију постојећих правила о вануговорној грађанскоправној одговорности за штету, са посебним мерама за системе вештачке интелигенције.

6) ЗАКЉУЧАК

Са коначним ступањем на снагу Европског акта о вештачкој интелигенцији, европске државе оличене у ЕУ учврстиле су међународни примат у успостављању глобалних дигиталних стандарда. По питању вештачке интелигенције, искорак ЕУ се огледа у подстицају и обликовању глобалних разговора о регулаторним приступима, с једне стране, и формулисању наддржавних норми које ће важити на заједничком европском тржишту, с друге стране. Имајући у виду удео европских економија у глобалним економским односима, за очекивати је да ће компаније настојати да њихови производи буду у складу са

³⁰ Marija Ampovska, "European Union civil liability frameworks in the age of AI: Assessing current regimes and future prospects", *Vestnik of Saint Petersburg University*, 2024. vol. 2, p. 11.

правилима која важе на европском тржишту, чак иако им она намећу испуњење додатних регулаторних захтева. Многе светске компаније воде рачуна о строжим европским прописима приликом планирања својих пословних операција. Економисти о феномену да се стандарди и регулативе успостављени у Бриселу шире ван граница европског тржишта говоре као о „Бриселском ефекту”. Сада се већ може рећи да европско законодавство у домену вештачке интелигенције постаје полазна тачка за мултилатералне дискусије о даљим регулаторним корацима, како појединих националних законодавстава тако и иницијатива на међународном нивоу. С тим у виду, једном када буде усвојена Директива о одговорности за вештачку интелигенцију обликоваће не само даље нормативне напоре ка регулацији предметне материје већ, у одређеној мери, и будућност развоја комерцијалних производа на темељу вештачке интелигенције. ЕУ по питању развоја модела вештачке интелигенције дефинитивно заостаје за глобалним такмацима. Без обзира, њени пионирски напори да у склопу унутрашњег тржишта, од приближно 450 милиона становника, успостави регулаторни оквир за примену вештачке интелигенције у складу са сопственим вредностима, стандардима и интересима значе недвосмислен подстицај јачању њеног утицаја на глобалном плану.

7) ИЗВОРИ

- Ampovska, Marija, “European Union civil liability frameworks in the age of AI: Assessing current regimes and future prospects”. *Vestnik of Saint Petersburg University, Law*, 2024, vol. 2.
- Дабић, Драгана, „Оснивање Канцеларије европског јавног тужиоца – рађање новог утицајног актера у европском систему управљања на више нивоа?”, *Европско законодавство*, 70/2019, 2019.
- Дабић, Драгана, „Предлог регулаторног оквира ЕУ о вештачкој интелигенцији”, *Европско законодавство*, 86/2024, 2024.
- Дабић, Драгана, „Предлози за успостављање регулаторног оквира вештачке интелигенције на међународном плану”, у: *Динамика савременог правног поретка*, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Институт за упоредно право, 2024.
- Ђорђевић, Славко, „Кратак осврт на Предлог Уредбе о одговорности за употребу система вештачке интелигенције од 20. октобра 2020.

године”, у: *Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ*, Крагујевац, 2022

- Јањевић, Милутин (прир.), *Консолидовани Уговор о ЕУ*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Kissinger, Henry, Schmidt Eric, Huttenlocher, Daniel, *The Age of AI: and our human future*, John Murray, London, 2024.
- Константиновић, Михаило, „Основ одговорности за проузроковану штету”, *Правни живот*, бр. 9–10/1992.

8) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

За Републику Србију је од значаја, као кандидата за чланство у ЕУ, да се укључи у праћење европских трендова у области нормативног регулисања вештачке интелигенције, у границама својих могућности, укључујући и разматрања питања одговорности за вештачку интелигенцију. На домаћем плану, изградња правног оквира у области вештачке интелигенције, требало би да обухвати и питање вануговорне грађанске одговорности за штету, по угледу на регулативу ЕУ. То би представљало почетне кораке у конкретизацији и примени Стратегије развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период од 2020–2025. године.³¹ Очекује се да Република Србија приступи усаглашавању свог законодавства са одредбама недавно донете европске Уредбе о вештачкој интелигенцији, а потом и Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију након што овај акт буде донет. Усвојени правни оквир о вештачкој интелигенцији ЕУ и Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију захтеваће од Србије доношење нових и измену и допуну важећих прописа. Израда правних правила за Предлог Директиве била је заснована на ставу да постојећа национална правила о одговорности држава чланица, посебно на основу кривице, нису одговарајућа за обраду одштетних захтева за штете проузроковане производима и услугама која се заснива на вештачкој интелигенције. Ова констатација се у потпуности може протегнути и на будући поступак транспонована (имплементације) правних решења у законодавству Србије. Не треба очекивати допуну Закона о облигационим односима као системског и темељног којим се регулише грађанска одговорности за

³¹ „Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2020–2025. године”, *Службени гласник РС*, број 96/2019.

штету. Вероватније је да ће се законодавац одлучити за доношење посебног закона, којим ће бити имплементирана правна решења из Директиве о одговорности за вештачку интелигенцију.

THE PROPOSAL FOR A DIRECTIVE ON LIABILITY FOR ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Dragana DABIĆ*

Abstract: Although there are a large number of initiatives, both at the level of national jurisdictions and the global level (proposals on international agreements or the establishment of an international monitoring body), so far, only the European Union (EU) has made any serious attempt to protect citizens from the risks associated with the use of artificial intelligence systems. The European Act on Artificial Intelligence entered into force on August 1, 2024. In the discussions about its content, one of the main criticisms was directed at the lack of individual remedies. In the meantime, the European Commission drafted the Directive on Liability for Artificial Intelligence, whose provisions are the subject of this paper. The proposal of the Directive is considered in its entirety in order to indicate the importance of the matter in question and provide a basis for further research. It follows from the analysis that if the current text of the Proposal for the Directive is not amended, the injured party could face obstacles in proving the existence of a cause-and-effect relationship in the damage caused, especially when it comes to artificial intelligence systems that are not classified as high-risk by the Act on Artificial Intelligence. The rules on non-contractual civil liability in connection with artificial intelligence remain in the positions of subjective liability (responsibility based on fault) to facilitate the position of injured persons. Such an approach was also confirmed through the phased implementation process of the Proposal for the Directive because it was only in the second phase that the possibility to move from subjective to objective responsibility for damage was projected.

Keywords: EU, Proposal for a Directive on Liability for Artificial Intelligence, European Act on Artificial Intelligence, non-contractual civil liability for damage, regulatory framework.

* Institute of International Politics and Economics, Belgrade. E-mail: ddabic@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6427-4244>.